

Mint számos más esetben, úgy regényelméletében is a mélyen történeti szemlélet segíti hozzá, hogy korát megelőző gondolatai támadjanak. Tudatában van, hogy a regénynek pusztán egyik lehetséges formáját írja le és próbálja megvalósítani. A történetiség értelmezésében olyan messze megy, hogy még a jellemközpontú regénymodell örök érvényét is tagadja. Gyanítyja, hogy idővel a regény cselekményközpontúvá válhatik, és szigorúbb kompozíciójánál fogva közelebb kerülhet a drámához. Azaz előre számol azzal a lehetőséggel, melynek megvalósításához James, a modern regénytechnika gyakorlati és elméleti megalapozója, egy évtizeddel később fog hozzá.

Nem lehet eléggé helyeselni azt, ahogyan Tóth Gyula a kötethez írt utószavában Keményt nagy gondolkodóink közé sorolja. Az esszékét valóban egy nagy életmű szerves részeként kell olvasnunk. Az értekező Keményt éppoly hiba volna a regényírónál kevésbé jelentősnek beállítani, mint annak fölébe emelni. Mivel olyan íróról van szó, kinek gondolatai és kifejező formái egyaránt zárt rendszert alkotnak, viszonylag kevésbé esik latba egyes részletek elnagyoltsága vagy kidolgozatlansága. Ha sejtésünk nem csal, akkor Kemény Széchenyi mellett a XIX. századi magyar értekező próza legkiválóbb mestere. Ő az első író, aki magyar nyelven az esszét magas művészi szintre emelte: tanulmányai részleteikben mindig megformáltak, de sokszor egészükben is kimunkált retorikai szerkezetet építenek fel.

Ahogyan regényeiben került az egyoldalú (+ ↔ -) szembeállításokat és két irányú ellentétezésre (± ↔ ∓) törekedett, ugyanúgy tanulmányainak is a dialektikus történetiség a legáltalánosabb jellemzője. Zárpontként egyetlen példára hivatkoznánk: irodalomtörténeti felfogására. A fejlődés fő mozgatóját a hagyomány és az újítás szüntelen kölcsönhatásában ismerte fel: minden korszaknak más és más jellemet tulajdonított; azt állította, hogy „minden reformnak ama hibák ellenkezőjéből, melyeket ostromolt, valamit okvetlenül át kell venni”. (128) Kortársainál tárgyilagosabb fejlődésképet rajzolt az irodalom alakulásáról. Elismerte, hogy a nyelvújítás gazdagította irodalmunk szókincsét, de a feledésbe merült erdélyi emlékiratírókat azért fedezte fel, mert nyelvünk belső logikáját tisztább formában találta meg náluk; európai viszonylatban is kivételes érzékenységgel, egyenlő mértékben fogta fel a görög, az Erzsébet-kori és a francia klasszikus tragédia egymást kizáró erőnyeit; helyeselte, hogy Petőfi népies korszakával ellenhatást hozott Vörösmarty retorikájára, de félt attól, hogy a népiesség provincializmushoz, a romantika eredményeinek az elhanyagolásához vezethet. Értéktételeiben mindig az a gondolat vezette, hogy a művészetben a fejlődés nem tökéletesedést, hanem az esztétikai hatás újratemtésének elengedhetetlen feltételét jelenti.

Szegedy-Maszák Mihály

ÓRY MIKLÓS: PÁZMÁNY PÉTER TANULMÁNYI ÉVEI

Eisenstadt, 1970. Prugg—Verlag. 184 l.

A Pázmány Péterre vonatkozó tudományos igényű kutatások kezdetét Fraknói Vilmos múlt század végi feldolgozásai (*Pázmány Péter*. Bp. 1886; Frankl V.: *Pázmány Péter és kora*. I—III. Pest. 1868—72) és a nagy ellenreformátor összes műveinek kiadása (Budapest 1894—1905, összegyűjtött levelei 1910—11, összesen 15 kötet) jelentette. Századunk első felében ezután egymásra születtek a vele foglalkozó cikkek és könyvek; Polgár László bibliográfiája (*Bibliographia de historia societatis Jesu... Romae* 1957) több mint 200 idevágó tételt tart számon. A teljességre törekvő igényével azonban mindössze Sík Sándor monográfiája (Budapest 1939.) lépett fel, s lényegében mindmáig az ő művében foglaltak határozták meg a Pázmányról kialakított képünket. A modern irodalomtudomány már utalt a Pázmány-kutatással kapcsolatos feladatokra,

s a modern értékelés szükségességére (Klanczay Tibor: *Reneszánsz és barokk*. Bp. 1961. 340.); ahhoz azonban, hogy e téren lényeges előrelépés történhessen, az eddig ismeretlen adatok feltárására és új megközelítési mód-szerek alkalmazására van szükség.

Óry Miklós jelen munkája elsősorban az előbbi területen hoz újat: 30 évi levéltári kutatómunka eredményeként született meg, s ennek során az Európa legkülönbözőbb városaiban összegyűjtött források révén jelentős mennyiségű új adattal gazdagította Pázmánnyal kapcsolatos eddigi ismereteinket. Több ponton helyesbítené tudja Fraknói és Sík Sándor adatait, s általában olyan részletességgel mutatja be a fiatal jezsuita tanulmányi éveit, amelyre mindeddig nem volt példa a közel 250 tételt számláló Pázmány-irodalmunkban.

*

Már az I. fejezet (Erdélyben) lényeges ponton helyesbíti a Fraknóitól származó és Sík Sándor által átvett adatot, azt ugyanis, hogy „Pázmány 1585-ben a kolozsvári Báthory akadémia növendéke lett”. (Sík S. 14.) Öry Miklós két érveléssel is bizonyítja, hogy ez 1583-ban zajlott le: egyrészt katolizálása (13 éves korában) itt történt, másrészt pedig tanulmányainak rendje csakis úgy alakul ki elfogadhatóan, ha azok megkezdését 1583-ra datáljuk.

A fejezet további részeiben sokszínű rajzot kapunk a kolozsvári kollégium történetéről és életéről, a 18 különböző nemzetből toborozott kolozsvári jezsuita közösségről, tanulmányi rendjükről, valamint a kollégium fejlődésében az 1586. évi pestisjárvány által okozott súlyos károkról. Talál az egyik alcím (A kollégium légköre), mert Öry adatai alapján hitelesen bontakozik ki előttünk az a szellemi környezet, amelyben a fiatal Pázmány gimnáziumi éveit töltötte. Sík Sándor még igen keveset tudott a kollégium oktató-nevelő munkájáról; „a kolozsvári gimnázium tanrendje nem maradt rájuk” — írja (16.), Öry ezzel szemben kimutatja, hogy az 1580-as években a Ratio studiorum Borgiana által meghatározott tanmenet és órarend volt érvényben minden ötosztályos jezsuita iskolában, s közli azt a tanulmányi anyagot és beosztást, amelyet Pázmány is végigtanult. Mintegy kiegészíti ezt a kollégium tanárainak részletes bemutatása, különös tekintettel azokra a jelentősebb egyéniségekre, akik a fiatal Pázmányra befolyást gyakorolhattak. Ezek közt részletes képet ad Öry Szántó Istvánról, aki magyar hitszónokként 1580—1584 között tartózkodott Kolozsvárott; Wujek Jakab lengyel, majd az őt követő Ferrante Capeci olasz kollégiumi rektorról, a tirolói Johann Ardolphusról, a noviciusmesterről és templomigazgatóról, s végül Girolamo Fanfonióról, a gimnázium igazgatójáról. Ők voltak a fiatal Pázmány első mesterei, példaképei, világgépének első formálói, s ebből a szempontból megismerésük nélkülözhetetlen a korszerű Pázmány-kép kialakításához.

A II. fejezet szintén tartogat számunkra újdonságot. Mindaddig úgy tudtuk, hogy Pázmány Lengyelországban csak a krakkói noviciátusban tartózkodott, s onnan került Bécsbe. Öry azonban a krakkói környezet bemutatása után a jiroszlavi kollégium katalógusadatával bizonyítja, hogy 1590 márciusától az év őszéig Pázmány a San folyó menti lengyel kisváros rendházában él. Itt volt rendtársa többek között az a Thorday János, akinek hármas valláscterjéről később oly szenvedélyes hangon prédikált (*Összes Művei* II. 794).

A Pázmányt ért lengyelországi hatások közül Öry Wujek és Skarga egyéniségét

emeli ki; az előbbi Erdélyből visszakérül Krakkóba s a biblia lengyel fordításának szenteli életét, az utóbbi pedig „a lengyel Chrysostomus” nevét érdemli ki lendületes prédikációival. Mindkettőjük hatása kétségtelenül érezhető Pázmány későbbi működésében, s a szerző joggal minősíti tevékenységüket „döntő jelentőségűnek” a fiatal novicius jezsuita szellemének kialakításában.

A III. fejezet a bécsi évek bemutatása. A szerző a kortárs-feljegyzésekre támaszkodva villantja fel a császárváros XVI. század végi szellemi életének néhány jellemző vonását. Számunkra különösen fontos lenne azt tudni, hogy Pázmány milyen mértékben használta a királyi vár 9000 kötetes udvari könyvtárát. Öry a későbbi Pázmány—Tengnagel levelezésre hivatkozva valószínűsíti a könyvtárlátogatásokat; ezzel mindenképp egyetértünk, azonban a kérdés fontossága e ponton még további kutatásokat tesz szükségessé; Pázmány ismereteinek korszerűsége és világgépének alakulása szempontjából a könyvtárban töltött órákról, s a fiatal filozófus-növendék olvasmányairól még többet kell megtudnunk.

Igen tanulságosak a szerző fejtegetései a bécsi bölcséleti tanulmányok anyagáról, módszeréről, a növendékek értékeléséről. Külön kiemeli Georg Scherer (1540—1605) jezsuita hitszónok (Pázmány bécsi tartózkodása idején kollégiumi rektor) hatását, akinek német nyelvű vitairatait és prédikációit bizonyíthatóan jól ismerte. Másik bécsi tanára, akivel szorosabb kapcsolatba került, a yorki születésű William Wright; ő vezette azt a hároméves filozófiai kurzust, melyen Pázmány részt vett, s későbbi angliai hittérítő-tevékenységét tanítványai feltehetően figyelemmel kísérték.

A könyv utolsó s egyben legartalmasabb fejezete a római teológiai éveket dolgozza fel. A szerző gondosan elemzi a Pázmányt ért első római benyomásokat, s a Collegium Romanumnak mint a jezsuita kiképzés fellegvárának tanulmányi rendjét. Ennek középpontjában a theologia scholastica állt, ezért rendkívül jelentős, hogy a szerző a Pázmány-korabeli előadásoknak egyes hallgatók által lejegyzett teljes anyagát megtalálta a különböző európai könyvtárakban és levéltárakban, s áttekinthető táblázatban teszi közzé a 4 évfolyam tananyagát és előadóit. A professzorok (Miguel Vazquez de Padilla, Muzio de Angelis, Juan Azor, Pierantonio Spinelli) jellemzése ezúttal sem hiányzik, majd ezt követi a kollégium spirituálisának bemutatása. Ez ugyancsak szükséges, hisz — mint Öry megjegyzi — a Collegium Romanum „nemcsak kora intellektuális, hanem spirituális irányainak is gyújtópontjában állt” (111.), így Gianbattista Ceccotti nevelői elveinek ismerete valóban közelebb

visz a korabeli jezsuita szellem s a tetteket irányító rugók megismeréséhez.

A korábbi Pázmány-irodalomban közhelynek számít, hogy Roberto Bellarmino művei erős hatást gyakoroltak a magyar jezsuitákra. Óry Miklós ehelyett inkább Bellarmino kollégiumi exhortációinak jelentőségét hangsúlyozza, melyek a szentignáci tradíció közvetítésével formálták Pázmány nézeteit, így kettejük művei mögött a közös forrást, a szemlélet azonosságát látja, nem egyszerű „mintavételt” vagy követést.

Új adatként kerül a római tartózkodás történetébe, hogy Pázmány az 1594–95-ös tanévben a Collegium Anglicanum metafizikai repetitora, azaz a 68 növendékét számláló intézményben három társával együtt mintegy „tanársegédi” tisztséget tölt be. Mivel itt az anyanyelvnek nagyobb szerep jutott, mint más kollégiumokban (a próba-prédikációkat angolul tartották!), joggal veti fel a szerző a kérdést; vajon megtanult-e Pázmány valamennyire angolul? Erre vonatkozó adat nem került elő, az viszont biztosra vehető, hogy az angol kultúrával ebben az évben közvetlen kapcsolatba került.

Pázmány tanulmányainak befejezési időpontja ugyancsak pontosabban áll előtünk Óry könyve nyomán. A korábbi életrajzokkal ellentétben ugyanis 1596 júliusában már befejezte tanulmányait, s ebben az évben felszentelése is megtörténik. Az új adatokból kiderül, hogy ezután 1597 nyaráig „a Jézus-társaságban előirt harmadik próbaévet” töltötte a Sant'Andrea noviciátusban. Itt Bernardino Rossignoli és Fabius de Fabiis rektorok teszik teljessé a jezsuita szellem kialakítását az egykori erdélyi református fiúban.

Ez az ún. harmadik próbáció sajátos jezsuita intézmény, melynek megfelelőjét egyetlen előző szerzetben sem lehet megtalálni, ezért indokoltnak tartjuk, hogy a szerző részletesen ismerteti lefolyásának menetét és tartalmát. Célkitűzését a rendi alkotmány idevágó mondatai alapján így határozza meg: „a hosszú tanulmányok fárasztó elmeképző munkája után a szívet is újra meleg élményekkel kell telíteni” (134), azaz míg a bölcséleti és teológiai tanulmányok az intellektuális nevelésre helyezték a fő súlyt, addig a harmadik próbáció a pszichikum érzelmi és akarati tényezőit van hivatva fejleszteni. A fiatal, de már felszentelt rendtagok ebben az évben 30 napos lelki gyakorlatot, valamint különböző „experimentumokat” végeztek. Ezek között említi a szerző a kórházi szolgálatot, konyhai és egyéb házi munkák végzését, a peregrinációt, a gyermekek és tanulatlan emberek közötti hitoktatást, prédikálást, gyóntatást. Ezek egyrészt az előljárókat segítették hozzá a fiatal páterek minél teljesebb kiismeréséhez, hisz a rendnek létérdeke

volt, hogy az egyes feladatokra mindig a legrátermettebb, legalkalmasabb tagját jelölje ki. Másrészt azonban gyakorlatiasság, sokoldalúvá, leleményessé is edzette az eddig jobbra csak elméleti kérdésekkel foglalkozó rendtagokat. Így aztán a jezsuiták nem csupán elméleti szaktudással, hanem jelentős mennyiségű gyakorlati tapasztalattal felvértezve léphettek a vallási vitáktól és haroktól hangos Európa küzdőtereire.

A harmadik próbaév jelentőségét mutatja, hogy Petrus Canisiusnak maga az alapító, Loyola Ignác volt a próbáció évében a mestere, s általában a próbáció átment rendtagok vitték az ellenreformáció folyamatában a vezető szerepet. Ezért ennek vizsgálata Pázmány életében sem hanyagolható el, s Óry Miklós érdeme, hogy erre a tényezőre felhívta a figyelmet.

Pázmányt az erdélyi jezsuiták erősen számon tartják, s már 1595 nyarán kéri a rend élén álló Acquaviva generálist, hogy a felszentelés megtörténte után azonnal küldje vissza a jóhírű fiatal pátért szülőföldjére, mert gyulafehérvári magyar hitszónoknak szánják. Ezzel egyidőben Alber osztrák provinciális Pázmánynak a grazi egyetem filozófiai tanszékére küldését kéri. Acquaviva azonban — éppen mert nagy lehetőségeket lát Pázmány tehetségében — nem akarja addig elbocsátani, míg kiképzése tökéletesen be nem fejeződött. Találó a szerző megállapítása: „A tehetséges, sokoldalú fiatal jezsuitáért szószék és katedra verseng” (144), s e versengés történetéről Sík Sándornak teljességgel hiányoznak az adatai. Pedig ennek során felettesei többször jellemzik Pázmányt, s e jellemzések nagyban elősegítik a róla alkotott kép megformálását. Mint ismeretes, a versengés történetéről a harmadik próbáció letöltése után a katedra javára dönt el, s 1597 nyarán Pázmány elhagyja Rómát, hogy a grazi egyetemen filozófiát, majd pedig teológiát tanítson. A Grazba küldés mozzanatával zárul Óry Miklós munkája, megemlítvén még a Kitekintés-ben, hogy az erdélyi misszió 1601–1603 között többször is megkísérlti, hogy Pázmányt Erdélybe vigye; ez azonban mindig meghiúsul, s Pázmány soha többé nem látja viszont szülőföldjét.

*

Az új életrajzi adatok értékén túl szeretnénk kiemelni Óry Miklósnak azt a törekvését, hogy minél alaposabb rajzot adjon Pázmány élményvilágáról. Az erdélyi, krakkói, jaroslavi és bécsi tartózkodás megrajzolása során egyaránt törekszik erre, de mégis legjelentősebb ezen a téren a „Pázmány Róma-élménye” c. fejezet. A szerző joggal veti fel a kérdést: „a szorosan vett teológiai

szakképzettségen túl mit adtak neki" a római évek? (129.)

A felelet során a szerző elsősorban a pápai udvar hatására kialakult egyházélményre utal, hisz Pázmánynak itt volt alkalma a pápai környezetet, valamint a római szerzetesközpontok belső életét megismerni, s minden bizonnyal hatott rá a pápai politika törökellenes irányvonala is. De ugyancsak szemhatártárgító hatása lehetett Rómának mint világmissziós központnak, s Öry kimutatja Pázmány későbbi műveiben, hogy jól kellett ismernie a tengerentúli (kínai, indiai, perui, mexikói stb.) jezsuita missziókat is. Az egyházélmény horizontális, földrajzi méretekkkel mérhető tényezője mellett nem kisebb jelentőségű a vertikális megismerés sem: a rend életének mélységben történő ismerete, a szerző szavaival: „behatolás a Rend szervezetébe és szellemébe” (141). Az ezt elősegítő alapvető források felsorolása ismét a szerző körülmekinté, alapos munkájára vall.

S végül nem elhanyagolható a római épületek, utcák, terek, műemlékek hatása, a Rómában épp bontakozó korai barokk, melyről Öry Miklós tömör, de érzékletes képet rajzol. Különösen az Örök Város 1593. ápr. 17-i pompás húsvéti papszentelési ünnepségét emeli ki, mely nem maradt hatástalan az épp odaérkező fiatal magyar teológusra sem.

Ezeknek a tényezőknek összességéből valóban hiteles képet nyerünk a Pázmányt ért impressziókról, alakulóban levő gondolatvilágáról, s arról a környezetről, mely világnezetét elsősorban alakította.

*

Az új adatok minden eddiginél teljesebb és korszerűbb Pázmány-kép kialakítását teszik lehetővé. De Öry Miklósnak nemcsak az adatfeltárás terén végzett rendkívül

szerteágazó munkája érdemel elismerést, hanem mindenütt világos, közérthető, tömör előadásmódja is. Mondatai, kifejezései mindig fontos közlendőt tartalmaznak, nincsenek „üresjáratai”, nem ismételtet közismert tényeket. Mindössze néhány helyen érezzük úgy, hogy magyarosabb kifejezést is lehetett volna találni (pl. „jó svádájú szónok” 34.), s itt említjük meg, hogy William Wright életrajzi adataiban egy kis pontatlanság mutatkozik: nem lehetett 79 éves (159.), ha 1562–1639 között élt (87). Ezek mindössze elenyésző apróságok az egyébként pontos és megbízható adatok hosszú sorában; a bő jegyzetanyag rendkívül nagy segítséget jelent a további kutatásokban, s ugyanez mondható el a bibliográfiáról is, mely nemcsak a nyomtatott, hanem a kéziratot anyagot is felsorakoztatja a lelőhely megjelölésével. Csak az első pillantásra tűnik meglepőnek, hogy még az Uppsalai Egyetemi Könyvtárból is kerültek elő Pázmányra vonatkozó adatok; ha azonban figyelembe vesszük, hogy legkülönbözőbb nemzetiségű jezsuiták kerültek össze egy-egy rendházban, s ezek hazájukba visszatérve feljegyzések, visszaemlékezések készítésekor írhattak rendtársaikról, akkor már sokkal hihetőbbnek tűnik, hogy Európaszerte a legkülönbözőbb jezsuita levéltári anyagokban fordulhatnak elő vele kapcsolatos adatok. Ez a helyzet a stockholmi származású Laurentius Boierusnak Uppsalában előkerült kéziratával (leírása 152–153. lapon) is, amely egyik legfontosabb forrása a Pázmány-kori krakkói noviciátus történetének.

Öry Miklós könyve a Pázmányra vonatkozó új adatokon túlmenően is a kor mindennapi életére, főként oktatási viszonyaira vonatkozó ismeretek gazdag tárháza, ezért a kor minden kutatója haszonnal forgathatja.

Bitskey István

ALBERT TEZLA: HUNGARIAN AUTHORS

A Bibliographical Handbook. Cambridge, Massachusetts, 1970. The Belknap Press [of Harvard University Press. 792 p.

Néhány évvel ezelőtt napilapokban olvashattuk, hogy 1970. szeptember 17-én a Kulturális Kapcsolatok Intézete emlékéremmel tüntette ki Albert Tezla minnesotai egyetemi tanárt. A magyar állam elismerése a professor eredményes magyar irodalomtörténeti kutatásainak és nem utolsósorban annak a két alapvető fontosságú bibliográfiájának szól, melyek rövid egymásutánban

jelentek meg Amerikában. Közülük az első, mely *Introductory Bibliography to the Study of Hungarian Literature* (1964) címmel látott napvilágot, korábban már ismertette folyóiratunk (ItK 1966. 240–243.), ezúttal a másodikat mutatjuk be.

Míg Tezla első munkája a legfontosabb forrásművek és bevezető jellegű irodalomtörténeti művek szigorúan megrostált, kitűnő

gyűjteménye volt, jelenlegi könyve — az átfogó igény változatlan fenntartásával — az ismeretek elmélyítésének jegyében készült. Két periódusra bontja anyagát: 1450-től a felszabadulásig, és 1945-től a kötet anyaggyűjtésének lezárásáig, 1965-ig. Természetes, hogy az első rész több korszakot foglal magában, mégpedig a szerző szisztémája szerint a következőket: *reneszansz és reformáció* (1450—1630) hat író és költő szerepeltetésével; — *ellenreformáció és barokk* (1630—1772) tizenhárom íróval; — *irodalmi felújulás, reformmozgalom és romanticizmus* (1772—1849) huszonkilenc íróval; — *a realizmus kora* (1849—1905) huszonhárom íróval; — *a modern irodalom kora* (1905—1945), mely első alperiódusában a *Nyugat haladó törekvéseit* fogja össze (1905—1918) tizenhat íróval, a másodikban pedig *Polgári, népies és szocialista irodalom* címen a két háború közti időszakot (1919—1945) ötvenkét íróval képviselve. A második bibliográfiai egység 1945 és 1965 között, az élő magyar irodalomból emel ki huszonhárom reprezentáns író, költőt és műfordítót. Összesen tehát 162 magyar literátor képviseli Tezla könyvében irodalmunkat.

A számszerűség nem sokat árul el a válogatás milyenségéből, hiszen mindig az a lényeg, hogy az adott kereteket hogyan tölti ki a szerző. Úgy véljük, Tezla munkáját ebből a szempontból jónak, sőt igen jónak minősíthetjük. A régi magyar irodalomból elfogadhatjuk az általa kiválasztott névsort, legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy teljesen mellőzte a magyar középkort. Akár Anonymus a neve valakinek, akár Kézai Simon, krónikájuk éppoly értékes irodalmi alkotás, mint a reneszánsz vagy a barokk bármely prózaírója a kötetben szereplők közül. A XIX. századból — éppen, mert jól feldolgozott korszakról van szó — viszonylag könnyebben ki lehetett rostálni azt az ötvenkét nevet, akik 1772-től 1905-ig képviselői lehettek ennek a gazdag időszaknak. Sőt, még az a hatvannyolc XX. századi író is, aki a könyvbe bekerülhetett, valamivel könnyebben volt meghatározható, mint a felszabadulás utáni időszak reprezentánsai.

Tezla szemmel láthatólag tisztában volt az élő irodalomból való válogatás nagy nehézségeivel, s talán ezért is nem foglalta egybe az itteni huszonhárom íróat az előző korszakéval, jelezve, hogy ott irodalomtörténeti értékelések segítettek számára a tájékozódást, emitt viszont — még mindig megjelenés előtt lévén a felszabadulás utáni magyar irodalomtörténet — huszonöt év irodalomkritikáit neki magának kellett mérlegre tennie, mielőtt állást foglalt. Betűrendben haladva, 1945 utáni irodalmunkat végül is a következőkkel mutatja be: Aczél Tamás, Benjámin László, Csanádi Imre, Csóóri

Sándor, Fejes Endre, Galambos Lajos, Galgóczi Erzsébet, Garai Gábor, Juhász Ferenc, Kamondy László, Kónya Lajos, Mátyás Iván, Moldova György, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza, Pilinszky János, Sánta Ferenc, Sarkadi Imre, Simon István, Szabó Magda, Szakonyi Károly és Váci Mihály. Természetes, hogy ez a névsor csak a felszabadulás után indult fiatal nemzedék tagjait vette figyelembe, azok viszont, akiknek pályája ennél korábbról való, az előző — két háború közti — periódusba kerültek. Ott szerepelnek többek között: Déry Tibor, Győry Dezső, Illés Béla, Illés Endre, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Képes Géza, Lengyel József, Nagy Lajos, Németh László, Sik Sándor, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Veres Péter, Weöres Sándor, Zelk Zoltán és mások.

Az egyes bio-bibliográfiai tételek szigorúan következetes felépítéssel, az alábbi mechanizmus szerint mutatják be az egyes írókat: életrajz, első kiadások, további összkiadások és kritikai kiadás, személyi bibliográfia, szakirodalom tematikai bontásban (életrajzi vonatkozású könyvek és cikkek, valamint irodalmi munkásságot elemző monográfiák és tanulmányok). Minden egyes adat mögött szíglák jelzik, hogy az illető tétel melyik európai vagy amerikai könyvtárban található meg.

Az *életrajz* általában egy-másfél nyomtatott lap terjedelmű. Van hely benne a sűrűn sorakozó adatok között a legfontosabb művek kronológiai elhelyezésére, sőt az idegen nyelvű fordítások lakonikus jelzésére is, ezért aki a Tezla-bibliográfia írói portréiból tájékozódik, nemcsak megbízható adatok birtokába jut, de szinte többet is tud meg, mint bármely irodalmi lexikonból. Majdnem annyit, amennyit egy rövidebb fogott irodalomtörténet nyújthat. Klasszikus költőink közül különösen szép méltatást kap a reformkori Kölcsey, Vörösmarty, Garay és Petőfi, a XIX. századi Arany, a XX. századi Ady, Babits, József Attila, Juhász Gyula, Tóth Árpád és Radnóti Miklós. A prózaírók portréi közül kiemelkedően jól sikerült Kazinczy, Móra, Kosztolányi, Móricz, Gábor Andor és Veres Péter jellemzése. Lépten-nyomon érezzük, hogy Tezla nem sajnálta a fáradságot, hogy mindennek utánajárjon: irodalomtörténetírásunk legújabb eredményei ezért találhatók fel ezekben az írói arcképekben. Nemcsak idézi tehát legfrissebb kutatásaink tételeit, de tartalmilag is ismeri őket s alkalomadtán kamatoztatja is tanulságaikat. Herczeg Ferencel kapcsolatosan pl. elfogadja Barta János 1955-ös tanulmányának legfontosabb konklúzióit.

Ami a *kiadások* ügyét illeti, szinte töretlen úton kellett haladnia a kötet szerkesztőjének, hiszen adatai összegyűjtésekor, a szakirodalmi

kézikönyvek mellett valóságos kutatómunkára kényszerült nem egy esetben. Jelenleg nincs olyan magyar bibliográfia, mely egyes írók első kiadásait számon tartaná (még egyéb kiadásokról sincsen feldolgozás), és amíg a több kötetre tervezett Magyar Irodalomtörténeti Bibliográfiák sorozata nem áll a kutatás rendelkezésére (ez még legalább egy évtized!), addig megbecsülendő minden előmunkálat ezen a téren, Tezlaé is. Más a helyzet a későbbi összkiadások és kritikái kiadások tekintetében. Ezek gyér száma miatt viszonylag könnyen ellenőrizhető a teljesség. Tezla bibliográfiája ebből a szempontból megnyugtató: mind a régebbi, mind az újabb korokból benne vannak a legfontosabb edíciók.

Említést érdemlő többlet, hogy a több kötetes művek részletes bontásban vannak közölve, közvetetten elárulva ezáltal is, hogy a leírt könyvek mind megfordultak a szerző kezén. Lényegtelen, de a precizitás kedvéért megemlítjük, hogy a Teleki Sámuel-féle Janus-kiadás leírása ennek ellenére sem pontos. A Tezla által adott cím (*Poemata quae uspiam reperiri potuerunt omnia*) világosan utal Janus verses műveire, ezért ez csak az összkiadás egyik része (*Pars prima*). A másik kötet *Jani Pannonii opuscularum pars altera* címen jelent meg (ez hiányzik a bibliográfiából), természetesen azzal a tartalommal, ahogy a könyvben olvashatjuk.

A személyi bibliográfiák szerepeltetése hasznos még egy ilyen részletes bibliográfiában is, ritka előfordulása azonban nyomatékosan figyelmeztet arra, hogy milyen kevés történt még ezen a téren. A 162 író közül mindössze 24 esetében beszélhetünk ilyesmiről. Ezek a következők: a régi magyar költők közül *Balassi* (No. 397–399.), *Rimay* (No. 3160.), *Csokonai* (No. 731–732.) és *Fazekas* (No. 1016–1017.), a XIX. századiakból: *Vörösmarty* (No. 4123–4124.), *Petőfi* (No. 2963–2966.) és *Arany* (No. 229.), a XX. századi költők közül mindössze: *Ady* (No. 29–32.), *Babits* (No. 321.), *József Attila* (No. 1599.) és *Juhász Gyula* (No. 1643.). A prózaírók talán még rosszabbul vannak képviselve. A XX. századig bezárólag: *Bessenyei* (No. 559.), *Katona* (No. 1853–1854.), *Jókai* (No. 1547–1548.), *Tolnai* (No. 3832.) és *Mikszáth* (No. 2545.), századunkban: *Tömörkényi* (No. 3856.), *Móra* (No. 2630–2631.), *Herczeg* (No. 1352.), *Gábor Andor* (No. 1071.), *Krúdy* (No. 2266.), *Szerb* (No. 3526.), *Nagy Lajos* (No. 2766.) és *Móricz* (No. 2682–2683.). Klasszikusainktól eltekintve tehát alig vannak írói bibliográfiánk. Egy-egy évforduló alkalmából készültek ugyan effélék, ám a fenti felsorolás tanúsága szerint ezeknek az összeállításoknak száma csekély.

A szakirodalom tekintetében, orientáló célzattal, lehetséges — és talán hasznos —

tematikai megkülönböztetésekkel élni, ezért egyetérthetünk Tezla módszerével, amely életrajzi és egyéb (elsősorban műközpontú) dolgozatokra bontja fel a vonatkozó szakirodalmi termést. Természetesen ő maga is tisztában van azzal, hogy a csoportosítás során következetesen nem lehet megvalósítani a kitűzött célt, mert szinte minden tanulmány — és főleg könyv — átlépi a biográfia és az életmű között húzott elméleti választóvonalat. Ányos Pál esetében pl. szembezőkően jelentkezik ez az ellentmondás. A beidézett hat teljes pályakép és egy részlet-tanulmány közül Tezla kettőt (Koltai Virgil: *Á. P. élete és költészete*. — Császár Elemér: *Á. P.*) a „Biography” címszó alá (Nos. 149–150.), ötöt pedig (Gellért Jenő: *Á. P.* — Horváth Dezső: *Á. P.* — Kelemen Béla: *Á. P.* — Bóka László: *Á. P. emlékezete*. — Kovács Győző: *Az érzékenység poétája*) a „Criticism” fejezetbe (Nos. 151–155.) osztotta be, holott logikusan csak Kovács tanulmánya illik az utóbbiba. De ha már kiemelte valamelyiket, elegendő lett volna Császár munkáját állítani az élre. Ennél jobb monográfia egyelőre nincs. Még kirívóbb csoportosítás, mondhatnánk hiba, Kremmer Dezső (No. 166.) és Neményi Imre (No. 167.) könyveit az „Apácai-Biography” rovatba sorolni akkor, amikor Bán Imre kitűnő monográfiája a „Criticism” fejezetben található.

A kötetet több függelék egészíti ki. Az *Appendix A* folytatja Tezla 1964-es *Bevezető bibliográfiája* 1960-ban lezárt rovatainak feltöltését 1965-ig (ekkor zárult a mostani kötet). Közl az azóta megjelent antológiákat, sorozati darabokat, bibliográfiákat, lexikonokat, magyar nyelvűtanokat, angol szótárakat, kapcsolattörténeti tanulmányköteteket, műfajelméleti és stilisztikai kiadványokat, történeti, néprajzi, zenei könyveket. Az *Appendix B* és *C* az irodalmi élet külső kereteiről, megjelenési formáiról nyújt jó összeállítást. Felsorolja a jelentősebb irodalmi alapítványokat, díjakat és jutalmakat, a nevezetesebb egyesületeket, kezdve az 1789-ben alapított Hazafiúi Magyar Társaságtól napjaink Írószövetségéig és a Magyar P. E. N. Club-ig, majd egy rendkívül gazdag listát vonultat fel magyar hírlapokról, folyóiratokról és tudományos periodikákról. Az egyes tételek minuciózus pontossággal adják meg minden egyes sajtótermék élettartamát, szerkesztőit és irodalomtörténeti nevezetéseiket (megemlétsre kerülnek híres költő- és író-munkatársak, illetve olyan művek, mint pl. a Szózat, Himnusz stb. első megjelenései). Ez az annotált sajtóbibliográfia 298 címszót tartalmaz. Az *Appendix D* költőket és írókat sorol irodalomtörténeti korszakolásba, így a könyv használója minden kötetbeli szereplőt el tud helyezni a magyar irodalom történeti kronológiájában. Végül az *Appendix E*

kell népszerűsítő formában szélesíteni-terjeszteni. Erre történeti, irodalom- és kultúrtörténeti indokok is köteleznek (hiszen a szaktudomány Szerb Antal eszmerendszerét is jószereént és sok ösztetevőjében megvizsgálta, és miközben megnyugtató választ igyekezett nyújtani, a preromantika elméletét erősen és joggal bírálta).

A másik, a szembetűnőbb mozzanat, melyet megkérdőjelezhetünk: a magyar szemelvényanyag kiválasztása. Csak kérdéseket írunk le: mennyiben helyes Batsányit mint reprezentatív szentimentális költőt idézni? Kazinczy *Bácsmegyei*-jét miért Csonkonainak kell közvetíteni? S a világirodalmi példaként: Schiller programtanulmánya, a *Naiv és szentimentális költészet*ről című, miért hiányzik a szemelvényanyagból?

E kérdések és a kötet egészének elolvasása megerősítenek minden olvasót abban a meggyőződésben, hogy Wéber Antal bátor kézzel nyúlt a problémákhoz, s lezáratlan kérdések esetében helyesen irányította a figyelmet abba az irányba, amely egyaránt vezet alapvető problémák tisztázása és részletkérdések finomítása felé.

Kovács Győző

Erdélyi jobbágyok panaszlevelei. Kordokumentumok az erdélyi falu életéből. 1771—1848. A leveleket válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Kovách Géza. Bukarest, 1971. Kriterion. 253 l. (Téka)

Ha akadna még olvasó, aki kétségbe vonná Eötvös József népábrázolásának hitelességét és *általános érvényét* a jobbágyrendszerre épülő feudális társadalmakban az 1848-as forradalom előtt, vegye kezébe ezt a tárgyi-ágosságában megrendítő dokumentum-gyűjteményt, amelynek minden egyes darabja koronatanúként bizonyít a vád — és a jobbágyfelszabadításért küzdő minden politikusi és írói törekvés — igazsága mellett. Ha Kovách Géza pusztán azért kutatta volna át a levéltárakat és adta volna közre — nyomtatásban először — az erdélyi jobbágyok 1771 és 1848 között írt panaszleveleinek e kötetben olvasható gyűjteményét, szám szerint 85-öt, hogy eredeti okmányok bizonyító tényeivel egészítse ki az olvasónak a feudális elnyomásról korábban szerzett ismereteit, az is megérte volna a fáradságos munkát. De ennél többre is vállalkozott. Hiányzó helytörténeti kutatásokat pótolva gyűjtötte és rendszerezte a beadványokat, kérelmeket, a történelmi fejlődés következtében oly sokszínű Erdélyi társadalmi és jogi viszonylatainak táj szerinti feltérképezéséhez keresve és találva hiteles adatokat: — Az 1771-es évszám Mária Terézia úrbér-rendezésének esztendeje.

Igaz, ez a rendezés Erdélynek csak a nyugati megyéire vonatkozott, egyéb területein — mint ismeretes — majdnem a forradalomig nem került sor a jobbágyterhek törvényes meghatározására. Mégis a XVIII. századnak éppen az utolsó harmadától számítható az a korszak, amikor a feudalizmus bomlásának tüneteként a majorsági — pénzgazdálkodásra való áttérés a jobbágy vállaira minden addiginál súlyosabb és mint a levelek bizonyítják, teljességgel viselhetetlen terheket rótt. Ahogy időben távolodunk 1771-től és a XIX. századba lépünk, úgy növekedik azoknak a panaszoknak vagy inkább jajkiáltásoknak a száma, amelyeknek tárgya már nem is a dézsma és az uradalmi termeléssel összefüggő teljesíthetetlen robot, az erre kényszerítő tisztartók könyörtelensége-kegyetlensége, hanem a földek kisajátítása, a legelők, erdők elvétele, a jobbágy minden lehetséges pénzforrásának elapasztása, az éhhálal fenyegető réme.

A kötet szerkesztője bevezető tanulmányában, valamint a könyv végére illesztett szó- és helynévjegyzékében a levelek megértését szolgáló minden fontos ismerettel felvértezi az olvasót. Képet ad az erdélyi tájak egymástól eltérő helyzetéről, a jobbágyságon belüli rétegződésről, tankönyvből illő pontossággal ismerteti a jobbágyi terhek, szolgáltatások fajtáit, ezeknek érvényesítési formáit a különböző történeti korokban és vidékeken. Összefoglalja a levelekből lesűrűzhető legfontosabb tanulságokat, hangsúlyozva azt a testvéri együttérzést, amely a többnemzetiségű Erdélyi parasztját közös sorsa folytán évszázadok óta, és a tárgyalt időszakban különösen összefűzte.

A levelek nemcsak kordokumentumok, nemcsak történeti stúdiumok forrásai, hanem írásos formájukból következően irodalmilag is minősíthetők. Kovách Géza ebből a szempontból is vizsgálja-meghatározza e szövegeket, és meggyőző az a véleménye, hogy legyen bár a levél tényleges papírravetője jegyző, tanító vagy más írástudó, akit a panaszosok felkerestek, mindenkor áttetszik a paraszti észjárás és lelki világ, a tollbamondók gondolkodásának egyszerű természetessége. Az igazságkeresés hol józan-tárgyilagos, hol érzelmes-szivreható formában nyilatkozik meg. A könyörgő-alázatos, ódai-dicsőítő hangot különösen az időszak vége felé gyakran váltja fel a fenyegetésé. Egyetlen is 85 levél stílusa, egy-egy kérelmen belül is keverednek a latinos jogász-szakkifejezések lírai vagy balladai hangvétellel, de a sokféleség sok értéket foglal magában. A korántsem irodalmi célokért, hanem a túrhetetlen sors elleni tiltakozásból papírra vetett levelek az irodalmat, az emlékirodalmat is gazdagítják.

Tamás Anna

Iosif Vulcan a Kisfaludy Társaságban. Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Kőteles Pál. Bukarest, 1970. Kriterion. 124 l. (Téka)

Annak ellenére, hogy a kötetet gondozó Kőteles Pál nem törekedett teljes írói portrét rajzolni, a közreadott szövegből és a kísérő tanulmányból mégis kirajzolódik a román—magyar kulturális közeledés jeles múlt századi munkásának egyénisége.

Az arcél megrajzolását természetesen kapcsolattörténeti szempontok szabják meg. Előbb Vulcan polgári demokratikus elveinek a családból hozott román—magyar elemeit gyűjti egybe, majd írói és lapszerkesztői munkájának kapcsolattörténeti szempontból fontos mozzanatait összegezi, végül Vulcan Kisfaludy Társaság-beli tagságának-működésének vázát rajzolja meg. Az ebből kerekedő Vulcan-kép — ha igen vázlatzerű is — dicséretet érdemel: arra figyelmeztet, időszerű lenne a román—magyar kapcsolatok e jelesének életművét tüzetesebb elemzés alá fogni, hisz román és magyar irodalomtörténeti szempontból egyaránt fontos, sok tekintetben jelentős életműről van szó. Legalább egy önálló tanulmányt érdemelne pl. annak felmérése, milyen szerepe volt Vulcannak Petőfi, Arany és Jókai román recepciójának történetében, de nyilvánvalóan érdekes eredményeket hozhatna egy olyan vizsgálódás is, amely Arany népiességének, továbbá balladaköltészetének és Vulcan népköltészet iránti érdeklődésének összefüggéseit vizsgálná. Épp ezért is sajnálatos fogyatkozása Kőteles Pál bevezetőjének, hogy az effajta kérdések elemzéséről eleve lemond, holott Vulcan népiesség-konceptiója, a népköltéssel kapcsolatos nézeti adottak. Elég csupán a jelen kötetben is közreadott Kisfaludy Társaság-i székfoglaló beszédére utalni.

A kötet anyaga — csaknem száz lap terjedelemben — dokumentum jellegű. Tartalmazza Vulcan említett székfoglaló beszédét, melyet a Kisfaludy Társaságba történt felvételekor olvasott fel, továbbá a Társaság kiadásában megjelent *Román Népdalok* c. (1877) kötetben kiadott népdalfordításokat, szám szerint harmincat, melyek műfordítás-történeti szempontból becesek. A Függelékben Greguss Ágost üdvözlő beszédét találjuk (Vulcannak a Kisfaludy Társaságba való felvételekor hangzott el ez is), valamint Vulcan véleményezését arról a műfordításgyűjteményről, amelyet Ember György és Iulian Grozescu nyújtott be a Társasághoz, s amelyben aztán később — az említett kötetben — Vulcan fordításai is helyet kaptak. Kétségtelenül ez a kötet legértékesebb része. A népdalfordítások különösen is, hisz 1961-ig a magyar folklór szempontjából is izgalmas párhuzamokat kínáló román nép-

költésből ezek adhattak izelítőt — színvonalasan — az érdeklődőknek. (Vö. Domokos Sámuel: *A román irodalom magyar bibliográfiája 1831—1960* (1961—1965.). Bukarest, 1966. 19.) Kőteles Pál kötetének rangját emelte volna, ha bevezetőjében e fordítások jelentőségének a párhuzamok, rokon motívumok felvillantásával adott volna nyomatékot. Az *Argyesi zárda* fordításának közlése pl. nagyszerűen indokolta volna a magyar, sőt tágabban a keletközép-európai összevetést is.

Lőkös István

Scheiber Sándor—Zsoldos Jenő: Ó mért lov későn. Levelek Kiss József életrajzához. Seifert Géza előszavával. Bp. 1972. A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtétének kiadása. 127 l.

Terjedelemben, példányszámban szerény, forrásértékben annál becesebb könyvecské-vel emlékezett meg két jeles filológusunk Kiss József halálának félszázados fordulójáról. Egy híján három tucat levél a költő tollából; megannyi nélkülözhetetlen téglá Kiss József majdan megírandó s tudományos igényű életrajzának fundamentumához. A *Tűzek* költőjének levelezésével igen mostohán bánt eddig a filológia, pedig — ez a kötet rá a bizonyosság! — korántsem érdektelen dokumentumokról van szó. Az itt közölt irományok többsége az 1870-es, 80-as évekből való, s elsősorban a poéta életének eseménytörténetéhez szolgáltat adalékokat: munkás és szűkölködő hétköznapiokról, „tisztess” nyomorúságról, újságírói robotról, pirulva vállalt regényírásról, makacs betegségekről, sűrű kudarcokról, gyér sikerekről olvashatunk. Az események rögzítésén kívül Kiss József arcképét is teljesebbé rajzolják e levelek, noha szerzőjük levélíróként sem eruptív, könnyen megtáruulkozó, bölcselkedő hajlandóságú személyiség. A költői, irodalomszervezői, magánemberi megnyilatkozásokat csaknem mindig tartózkodó mértékletesség, bölcs rezignáció, finom ironia fegyelmezi; ritka az ujjongó vallomás, a felcsapó indulat, a sustergó gúny s a játékos evődés. Kivált a magánember kedveli a rejtőzködést. A kötet csendes szenzációja a Noémi-versek ihletőjének azonosítása: immár bizonyosra vehetjük, hogy Kiss József kései szerelmi regénye Polgár Jozefa szolnoki asszonnyal szövődött. A hozzá címzett tizenhárom levél közül csupán az első árulkodik az érzelmeiben tobzódo férfiról, a többi inkább visszafogott, egy-két mondatba zsugorított, szemérmes lírájával, a szerelmet már-már barátságá transzformáló hangjával lep meg. Pedig Kiss József barátként is nehezen oldódik: eseményekről

szívesebben beszél, mint a lélek rezdüléseiről. A költőt, az irodalomszervezőt könnyebb megközelítenünk. Főként a Gáspár Imréhez, a Nordau Miksához és a Goldziher Ignáchoz írott levelek segíthetnek Kiss ízlésének, elveinek, terveinek, poétai öntudatának, rokon- és ellenszerveinek, vélt és valódi igazainak föltérképezésében. Különösképp tanulságosak az antológiászerkesztő Gáspárt korholó-oktató részletek, a Zsidó Évkönyv magyarságterjesztő szándékairól mondott szavak, valamint a versíró ihlet szükségességét regisztráló megjegyzések.

Scheiber Sándor és Zsoldos Jenő kutatómunkája megérdemli az elismerést. A Noémi-rejtély fölfedése rangos filológusi teljesítmény! A három fejezetben feldolgozott levelek tanulmányozását megkönnyítik a higgadt szavú bevezetők, a bőséges jegyzetanyag pedig — szokásos funkcióján kívül! — olykor rejtett összefüggések megvilágítására is vállalkozik. A versek, levelek fotokópiái érdekesek, s szívesen láttuk a költő és Polgár Jozefa fényképét is. Kár, hogy a Kiss Józsefnek adresszált leveleket csupán két Goldziher-írás képviseli. A többi levelezőpartnertől is szeretünk volna olvasni néhányat (akár függelék formájában!), hogy a kapcsolatok azonoságait és különbségeit könnyebben kitapint-hassuk.

A kötet terjedelméhez képest túlméretezett előszó Seifert Géza munkája. Önismétlésekkel tarkított, nem épp feszes logikájú tanulmányról szinte csak elmarasztalóan szólhatunk. Életrajznak hézagos és felszínes, pályaképeknek lapos, méltatásnak elfogult és deklaratív, pedig ez a könyv — példányszámából ítélve is! — a szűkebb szakma tájékoztatását — inspirálását szolgálja.

Seifert koncepcióját már rég meghaladta irodalomtörténetírásunk. Nem közelíthetünk oly kritikátlanul Kiss József életművéhez, mint ő teszi, nem hisszük, hogy a *Knyáz Potemkin* szerzője az „egyik legnagyobb magyar költő” (25). Menthetetlen szimplifikálás, ha Kiss pályakezdésének gyötrelmeit csupán a zsidó származással magyarázzuk, hiszen az induló Mikszáthot és Reviczkyt is felőrlötték az 1870-es évek. A Hét értékelésében sem csatlakozunk Seifert Gézához. A folyóirat „legmagasabb irodalmi színvonala” (13) legalábbis kétséges, ám jelentősége sem egy csapásravész el (17), s szerintünk lehetetlen az érdemi méltatás Ambrus Zoltán nevének említése nélkül. Valódi érvek híján nem győzött meg bennünket az előző Kiss József lírájának forradalmi szelleméről sem. Néhány vers nem adhatja meg egy költészeti alaphangját; a *Tüzek* értelmezésében — s egyebekben is! — változatlanul Komlós Aladárral tartunk.

Lőrinczy Huba

Domokos József: Áchim L. András. Bp. 1971. Kossuth K. 355 l.

A század eleji magyar progresszió egyik nemes harcosának, a parasztvezér Áchim L. Andrásnak állít emléket ez a könyv. Tavaly ünnepeltük születése századik évfordulóját. Méltóbban nem is ünnepelhetne volna a kiadó, mint hogy a mozgalom egyik kortársi tanújának könyvét adta ki.

Egy irodalomtörténeti folyóiratban nem lehet feladatunk sem a könyv, mint történelmi monográfia részletes szakkritikája, sem pedig az Áchim nevével jelzett parasztmozgalom, Áchim békéscsabai Parasztpártja történeti értékelése. Annyit azért mégis írjunk ide, hogy a zaklatott, forradalom felé sodródó század eleji magyar közélet legtöbbet ígérő paraszti mozgalma volt ez. Az egyre szervezettebb munkásmozgalom, a radikalizmus eszméitől meghódított kicsiny értelmiségi csoport mellett Áchim Parasztpártja jelentette a magyar vidék felzárkózását a haladás táborába. Vagy legalábbis a reményt arra, hogy ez megtörténik.

Dokumentáltan, gazdag anyagát szépen elrendezve ír erről a szerző, Domokos József. Könyvének fejezeteiből, az *Egy választás történetétől* — *A darabont-közjátékon* át *A gyilkosságig* kibontakozik ennek a mindenképpen jelentős szerepű politikusnak a pályája. És természetesen feltárnak a kor igazi lehetőségei, a liberalizmus határai. Hiszen nem kétséges, hogy Áchim politikai gyilkosság áldozata lett. Ezt semmiképpen nem kell tagadnunk. Bajcsy-Zsilinszky Endre későbbi életútja, 1944-es imponáló magatartása, hősi — s itt nem frázis e szó — helytállása, majd meggyilkoltatása az esztelen országvesztő nyilas-tébolyban, olyan hatalmas erkölcsi értékek, amelyek e tragikus ifjúkori védtetését legalábbis menthetik az utókor szemében. Ő szenvedett ettől a múlttól a legjobban.

Ami miatt bennünket Domokos Áchim könyve elsősorban érdekelt, Áchim és Ady barátsága. A Budapesti Napló munkatársaként Ady cikket írt, amikor Áchim 1906-ban bekerült a parlamentbe. Amikor perbefogták, Ady levélben üdvözölte. Erre válaszolta Áchim: „Édes Endre, ... lelkem danoló madara, tanáld már ki, dalold már ki azt a nótát, amitől egyszer, nem is oly régen, oly szépen égtek itt az úri kastélyok és plébániák.” (1908. márc. 23.)

Domokosnak valószínűleg igaza van, amikor összefüggést lát Áchim sorsa, levele és Ady 1908 tavaszán írott hatalmas Dózsa-verse, a *Dózsa György lakomáján* fogantatása között. (BN 1908. ápr. 19.)

Beszámol Ady békéscsabai látogatásáról is, ugyancsak 1908 tavaszán. A Paraszt Újság májusi számában viszont Áchim már

Ady Dózsa-versét visszhangozta publicisztikusan.

Egyszóval: érdemes ezt a kitűnő történelmi munkát irodalomtörténésznek is kézbe vennie.

Varga József

Móricz Zsigmond: Erdély. 1–3. köt. Az utószt írtá: Réz Pál. Bp. 1971. Szépirodalmi K.

Vitatkozhatnak a különböző felfogású irodalmárok Móricz Zsigmond életművéről — értékeit sem a sznob álmodernek, sem mások nem kisebbíthetik, ha kisebbíteni igyekeznek is. Az *Erdély* trilógia újrakiadása és újraolvasása újra meggyőzőtt hatalmas tehetségéről. Legnagyobb műve — mondhatnám, esetleg ellentmondásra ingerelve másokat. Egy biztos: ez a hosszú éveken át érlelt mű tökéletes eredményét hozta a beléfkettett energiáknak. Elsodró ereje a mai olvasót is magával ragadja, együtt sodródik a közép-kori Erdély eseményeinek áradásával.

A téma hosszú ideig foglalkoztatta Móriczot, csak az első kötet megjelenésétől (1921) a harmadikig (1934) is évek teltek el — nem is beszélve a készülődés, kutatás, érlelés esztendeiről. Ezt a hatalmas munkát és nagy értékű művet most Réz Pál igényes kísérőtanulmányával adta ki újra a Szépirodalmi Kiadó.

Sokan és sokfélét írtak már Móriczról. Nyugodtan állíthatom mégis, hogy ezek között is kiemelkedő, rangos helyet kap ez a tanulmány. Miben igényes? Az már a megközelítés módjában is. Bevezetésként a regény és a történelmi regény meghatározásait tekinti át, vitatva azok érvényességét. Minthogy minden történelmi regény más, hiszen különböző korokban különböző írók alkotása, így mások jellemző jegyeik is. Réz Pál jól ismeri a történelmi regényről szóló irodalmat, viták és esztétikák anyagát — ennek átfogó ismertetéséből vonja le saját következtetését — ironikusan megjegyvezve, hogy a máig is „döntetlen” viták ellenére szinte közhelyszerű minden megállapítás, meghatározás. De tudjuk: az igazságok, megfogalmazva, mindig közhelyszerűen hatnak. Végül is megállapítja, hogy a történelmi regénynek három meghatározója lehet: a mű születésének a kora, a tárgyalt történelmi korszak és az író alkata.

Ezekből kiindulva tér rá Móricz Zsigmond regényének elemzésére, pontosabban az elemzés előtt a regénypárhuzamok keresésére:

az akkor született külföldi és magyar történelmi regények különös, mert eltérő párhuzamával is bizonyítva előbbi meghatározásának helyességét. Csak egy a példakból: Kosztolányi *Nérója*.

De kiderül az is, hogy a kelet-európai történelmi regény típusa külön sajátosságokat hordoz, ami a történelmi helyzettel magyarázandó: szükségszerű, hogy a múltban a jelen problémáinak a megoldására keressek választ az írók. Megtalálhatók ezek a hasonlóságok a román, a cseh, a lengyel regényekben is.

Ebben a környezetben is kimagasló teljesítmény ez a regény. A tanulmányban pedig az, hogy nemcsak az esztétikai elméletekhez tesz hozzá újat, hanem nagy filológiai áttekin-tést ad a regény keletkezésének körülményeiről is. A korabeli társadalom, történelem rajza és ebben Móricz Zsigmond helyzete mind döntő meghatározói a regénynek. Különös és meggyőző megállapítása, hogy a fehérterror uralma után közvetlenül hogyan találja meg a magyar irodalom és művészet azokat a kiutakat, amelyeken ismét virágzásnak indulhat. Ezért az a meglepő tény, hogy a politikai terror idején gazdag virágzás jellemzi kultúránkat.

Így jön létre ez a nagy regény is, keresve a továbbélés lehetőségére a feleletet. A morális magatartás humanitásában és az építés igényének józanságában találva meg a választ.

Réz Pál tanulmányának regényelemző része sem marad el a bevezető általános esztétikai rész igényességétől. Követi a regény széles ívét, lebontva a legkisebb motívumokig, mindennek helyét, jelentését, jelentőségét kutatva. Elkáprázat nemcsak az a rendkívüli nagyságú művelődéstörténeti anyag, amelyet a regény magába foglal, hanem az is, hogy ez sosem öncélú, mindig a regény alakjaiban, eseményeiben elevenedik meg. A regény eseményeinek, szerkezetének, jellemeinek elemzése, áttekintése nem könnyű feladat — éppen gazdagsága miatt. A filológiai munka itt is felmutatja, hogy éppen ez a gazdagság hányféle értelmezésnek, kritikának adott lehetőséget már megjelenésekor. Támadták jobbról és balról, támadták katolikus és protestáns folyóiratokban.

Alakjainak típusa, párhuzama az élő mintákkal, személyes vonatkozásai, a lélek-ábrázolás sokoldalúsága, a regény szerkezetének szabályai, a részletek értéke és a szöveg nyelvi értékei elemzése során a tanulmány értékei is súlyosodnak.

Érdemes volt az olvasónak ajándékozni egy új kiadást, amit ez a kiváló tanulmány még értékesebbé emel.

Sinka Erzsébet

Harsányi Zoltán: Stíluselmzés. (Próza művek stílusa) 3. köt. Bp. 1971. Tankönyvkiadó V. 175 l. (A tanítás problémái, 9.)

Harsányi Zoltán ebben a kötetében Illyés Gyula, Szabó Pál, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő, Lengyel József és Déry Tibor próza stílusát elemzi. Mint az első kettőben, úgy ebben a kötetben is megkeresi az alapréteget, amely az írók stíluskorszakai alatt húzódik, de vizsgálja ennek időbeli alakulását, „fázisait” és minőségi változatait is. Az említett írók közül az első három stílusának eredete a népi, sőt a tájnyelvben jelölhető meg, a másik háromé pedig a köznyelvben. Természetesen nem egyforma módon és mértékben. Harsányi Zoltán mindig megvilágítja az alapréteget a „köztulajdon” mellett az egyéni tulajdonságait is.

Illyés Gyula stílusában pl. a népiség mellett alapvetően fontosnak látja az intellektualizmust. Az utóbbit a nagyfokú tudatosság, a képanyag elvontsága, az áttételesség, a szépírói és az esszéstílus közötti határok elmosódása jelzi, az előbbit a nyelvi eszközökkel biztosított sajátos humor („bujkáló kis szisszenetek rejtenek a mondatokban”), továbbá a nyelvi tisztaság és világosság, valamint az, hogy képei, hasonlatai mindig a legtermészetesebb közegből valók, a környezetből és a népi örökségből, amelyhez Illyés tudatosan ragaszkodik. Tájnyelvi iz tulajdonképpen nem jellemzi stílusát, bár ilyen elemeket is találunk benne: ennek a „köznyelvi, tájnyelvi és irodalmi kifejezések tudatosan felhasználó stílusnak a hangzása a sajátos. Sajátosan más, mint az ország egyéb vidékein hallható beszédnek.” — állapítja meg Harsányi Zoltán. (20.)

Illyés Gyula stílusáról inkább csak keresztmetszetet kapunk, Szabó Pál stílusát viszont elsősorban fejlődésében vizsgálja a szerző. Szabó Pál írói pályája a század eleji expreszszionizmus hangvételével indul (*Emberek, Békalencse*), de az *Isten malmaival* eljut saját stílusához, amelyben „a szavak, a kifejezések olyanok, mint az élőbeszéd kikerékített, természetes szavajárása”. Harsányi szerint „a kötetlen beszéd stílusművésze” ez. Szabó Pál mondatait — ha szigorú szemlélettel közeledünk hozzájuk — pongyolának is mondhatjuk, de nem minden stílushiba, ami nyelvi pongyolaságnak számít. Stílusát egészében „átképzéletes”-nek tekinthetjük: a bihari parasztbeszéd szavajárásnak stílusművésze ez — állapítja meg Harsányi Zoltán.

Tamási Áron stílusában a székely tájnyelv stílusértékei testesülnek meg. „Tamási stílusának legfontosabb jellemzője, a székely tájnyelvi beszédből sarjadó legfontosabb stíluseleme az ízes, szemléletes szavak használata mellett és túl mindezen tájszavak adta

érdekességen az a játékos, fordulat, furfangos, nevetető, valódit mindig tréfával keverő és megvilágító, a szomorút vidámságba burkoló, vidámat szomorússá vállyázó, de inkább csak mindig eleven, vidám tónus. Ez a játékoság különösen szépen csillog a Tamási-művek párbeszédeiben.” (66–67.)

Tersánszky Józsi Jenő ezzel szemben a köznyelvből teremt művészi irodalmi nyelvet. Az ő pályáján is megfigyel a szerző különböző „stílusfázisokat”, de mindvégig jellemzőnek látja az aforizmaszerűen szűkszavú tömörséget. Ezért „szentenciás stílus”-nak is nevezi. Ezen belül főbb jellemzői: a széttördelt elbeszélésmód, a „vagdalt mondatok”, valami furfangos zökkenés érdekessége, „a simaság görcsös részeinek kitapintása”, a szavak keverése és elrendezése komikai hatáskeltéssel, a hangutánzás kedvelése leginkább groteszk formában. S mindemellett Tersánszky „az időugratás mestere”: a múltból „egy-két mondat után feltétlenül átugrik a jelen időbe... Ez a vágástechnika; ez a lerövidített, csak a tényeket közlő elbeszélő mód, a jelen időbe forgatás, az azonnali megjelenítés filmekre emlékeztet.” (108–109.)

Lengyel József az „analitikus realizmus” mestere. Az ő stílusában is van bizonyos filmszerű megjelenítés, és az ő stílusának eredetét is a köznyelvben, pontosabban: a városi köznyelvben jelölhetjük meg. Stílus hangulatában azonban — Tersánszkyéval szemben — valami szenvtelenséget, érzelmi letompitottságot érzünk. Tömörségre, csak a lényegre vonatkozó közlésre szorítkozik, de ugyanakkor válogatja szavait, és finom árnyalatokat éreztet. A közvetlenség érzetét kelti az olvasóban, s ezt elsősorban mondat-szerkezeteivel éri el: világos, tiszta mondatok, modorosság nélküli, simán futó szerkezetek jellemzik. Stílusára jellemző bizonyos finom analízis, a plasztikusság és a képszerűség is. Lengyel József „hangját alig emeli fel, de a hangulatok csendes, finom elemzése meg-rázóbb hatást kelt, mintha ordítana valami” — állapítja meg Harsányi Zoltán. (137.)

Déry Tibor stílusa „az izmusok iskolán” nőtt művészivé. Hosszú az út a fiatalkori expresszionizmustól a *G. A. úr X-ben* groteszk szürrealizmusba ágyazott, sajátos stílus-ötvetéig. Déry stílusa a különböző izmusok eredményeiből sok mindent megtartott, ugyanakkor azonban nagyon egyéni hangot, kifejezési formát testesít meg. Harsányi Zoltán szerint Déry „nem annyira nyelverteremtő művész, de nagy művészettel használja az átvett elemeket”. (171.)

Íme: Harsányi Zoltán elemzései lényegre tapintó, figyelemre méltó általánosításokhoz vezettek. A részleteket illetően is sok finom meglátással gazdagítják ismereteinket. Módszerével azonban lehetne vitatkozni: az ilyen fajta esztétizáló, szellemes egyéni meglátá-

sokra, eléggé szubjektíven kiválogatott szövegrészek izelgetésére, „benyomások”-ra alapozó stíluselemzést — ez leginkább éppen a harmadik kötetkére jellemző — feltétlenül ki kellene egészíteni az egzaktabb vizsgálódások objektív elemző eljárásaival. A kép ezáltal valószínűleg még színesebbé, árnyaltabbá és hitelesebbé válna, esetleg az „alapréteg”-re vonatkozó megállapítások is itt-ott módosulnának, és kevesebb lenne a túlzásnak ható megállapítás is. (Szabó Pál pl. „a magyar irodalom legkitűnőbb párbeszédeinek írója”, Tamási Áron „az érzékletes magyar művészi prózának talán legköltoőbb képviselője”, mondatai „a legarányosabb, legjobban megkomponált, legszilárdabb és egyben leghajlékonyabb mondatai a magyar prózáknak” stb.)

Harsányi Zoltán három kötetkéje a Tan-
könyvkiadónál, *A tanítás problémái* című sorozatban jelent meg. Elsősorban az irodalom közvetítőinek szándékozott tehát a szerző hasznos ismereteket és felismeréseket nyújtani. Ez kétségtelenül sikerült. Ugyanakkor — erényeivel és hiányosságaival együtt — jó indítékokat nyújt a szaktudomány számára is a prózai stílusvizsgálatok kiterjesztésére és az idevágó munka módszereinek tökéletesítésére, korszerűsítésére.

Kolta Ferenc

Somlyó György: A költészet évadai. 3. köt.
Bp. 1971. Magvető K. 348 l.

A költészet évadai címen összegyűjtött tanulmányai első, 1963-ban megjelent kötetében Somlyó György sokat elárul arról a szándékról és szemléletről, amelynek jegyében esszéírói gyakorlata kibontakozott. Műfaja — írja — „a kritika sok lehetséges és egyformán jogos válfaja közül az, amely legközvetlenebbül őrzi a művekkel való találkozást, az olvasás első izalmát”. E meghatározás egyszersmind kulcs ahhoz a kérdéshez is, a körülmények hatalmán, a „történelem évadainak” olykor durva beavatkozásán túl mi akadályozta meg a költő-műfordító-esszéistát abban, hogy régi szándéka szerint egységes krónika-formában, nagy, összefüggő tanulmányban dolgozza fel a modern költészet mibenlétét és történetét. Szemléletének nyitottsága, egyedi művek egyedi problémái iránti érzékenysége valószínűleg inkább érvényesülhet az esszében, mint a rendszeres, monografikus kifejtésben. A sorozat 3. kötete is különféle alkalmakból keletkezett és változatos tárgyú írásokat tartalmaz, amelyeket csupán a „szemlélet és stílus” egysége fog össze.

Somlyó viszonya a magyar szellemi élet-
hez hangsúlyozottan polemikusság; egyaránt

vitázik a közgondolkodással és a művelődési politika némely vonásaival, az irodalomtörténetírással és a kritikával. Rokonszenves és jó vitapartnerre elsősorban két tulajdonsága teszi: nem személyeskedik, nem részérdekeket, hanem elveket, szemléletet véd; és szavainak külön súlyt ad kiváló műveltsége, amely magában foglalja a költő stilisztikai érzékenységét, a műfordító rendszeres tájékozódását és egy mozgékony elmének azt a képességét, hogy egymástól látszólag távoli jelenségekben felfedezze a közös vonásokat.

Különleges szenvedéllyel, mint a magyar szellemi élet alkati betegségét támadta. Somlyó az utóbbi évek irodalmi vitáiban az intellektuális henyeséget, az Ady követelte „értelmi kultúra” hiányát. Visszautasította, azt a tévhitet, amely az elvontabb „filozófiai” lírában nem veszi észre a „magyar valóság” jelenlétét, és a gondolati erőfeszítés műfajait, az esszét, publicisztikát stb. nem is tekinti irodalomnak („*A homályból*” — a *homályba*; *A szép- és nem-szépirodalomról*). A vita hevében azonban néhány ténybeli tévedés, csúsztott érvei közé. Joggal teszi szóvá pl. az Ady-összkiadás kötetének lassú megjelenését, kis példányszámát, de amikor azt állítja, hogy az Ady-próza „eddig napvilágra került részei sem annyira az olvasó, mint inkább a szűkebb irodalmi közvélemény számára hozzáférhető” (38.), akkor nem vesz tudomást egy sor fontos népszerűsítő válogatásról (*A fekete lobogó*, 1950; *Válogatott cikkek és tanulmányok*, 1954; *Válogatott levelek*, 1956; *Ifjú szívekben élek*, 1958; *Ady Endre az irodalomról*, 1961. stb.). Még nehezebb elfogadni Somlyó ama felfogását, amely a „sokszor oly szeccszóiasan olvatag és romantikusan ködös” költő rovására emeli ki Adyban a publicista nagyságát. A különféle műfajú írások értékelő összevetése egyébként is többször vezet impresszionisztikus, sőt, önkényes megállapításokhoz. Németh László tanulmányai pl. értékesebbnek „bizonyulnak” szépprózái és drámai alkotásainál, a portugál Pessoa viszont háromstrófás versében többet mond el a diderot-i Színészparadoxon gondolatvilágáról, „mint az százoldalnyi fejtegetésével”.

Melyek azok az alapfogadatok, főbb felismerések Somlyó esszéiben, amelyeknek adaptálása irodalomtörténetírásunk szemléletének gazdagodását, módszereinek finomodását eredményezhetné? Mindenekelőtt küzdelme a dogmatizmus minden változata ellen, az előítéletekre, tabukra épülő koncepciók ellen. S itt nemcsak a szocialista realizmus, szűkítő, merev értelmezésével áll szemben, hanem az avantgárd mozgalmak, az „izmusok” önmagukat abszolutizáló törekvésével is: „e művészet megannyi irányzata a művészet határainak kitérítését tűzte ki célul. —

s közben újra meg újra a kizárólagosság csapdájába esett" (343). Figyelemre méltó Somlyó gondolkodásában az az igyekezet, ahogyan a „két kultúra”, a humán és a természettudományos műveltség összekapcsolására, szintézisére tör. A modern irodalom időszemléletét a modern fizikáéval hasonlítja össze; rámutat arra a különbségre, amely az antik és a modern költészetnek a tudományos ismeretanyaghoz való viszonyát jellemzi; a fény kettős természetének, komplementaritásának elvét az emberi lélek megfigyelésére és a költészet értelmezésére is alkalmazni akarja. Ugyancsak elavult határok megszüntetéséért küzd, amikor a társművészetek közeledését és problémáik együttes szemléletét sürgeti (249.). E közeledésre nemcsak azzal mutat példát, hogy egy-egy cikkében értőn szól a modern festészet, plasztika, fotóművészet és könyvdiszítés kérdéseiről, hanem konkrét elemzésekben is mintát ad a párhuzamos vizsgálatra (Füst Milán — Csontváry; Asturias — Bartók; Eluard — Clergue stb.).

Somlyó szemléletének legfontosabb, legjellegzetesebb vonása a felsoroltakon túl mégis a világirodalomban való gondolkodás, a magyar fejlődés állandó összemérése a határainkon kívüli tendenciákkal. Olyan koordináta-rendszerben vizsgálja az írókat, irodalmi alkotásokat és általában a szellemi életet, amelynek egyik tengelye korunk kulturális jelenségeit szeli át, a másik a hagyományt, a magyar és a világirodalom múltját. Mércéje persze magas; kritikai ítéletét, izlésének némely vonásait (legfőképpen Ady költészetével szembeni idegenkedését, valamint Móricz és a népi írók „modern” eredményeinek negligálását) vitathatónak érezhetjük; de világirodalmi szempontját és távlatát, egy-egy író „szituációjának”, azaz az említett koordináta-rendszerben elfoglalt helyének meghatározására szolgáló módszerét (itt főként a hosszabb Füst Milán-esszé elemzésére gondolunk), verselemző fortélyait tanulmányoznunk és hasznosítanunk kell.

Csűrös Miklós

Népi kultúra — népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának Évkönyve. 4. Bp. 1970. Akadémiai Kiadó 389 l.

Úgy látszik, rendszeressé válik a magyar néprajztudomány akadémiai kutatócsoportjának évkönyve. Célja kettős: egyrészt a kutatócsoport munkatársainak publikálási lehetőségét nyújt (ilyen értelemben nem nyitott folyóirat, csak a munkatársak publikálnak hasábjain), másrészt azonban a magyarországi néprajzi kutatáson belül meg-

határozott irányvonalat kíván képviselni, és ily módon megszerezni a tudományszakban az egyik középponti orgánus rangját. A jelen kötet mindkét törekvést jól bizonyítja.

A tanulmányok közül Küllös Imola: *Kísérelt a magyar népköltészet szerelmi dalainak tipologizálására* és Szemerkényi Ágnes: *A proverbsomok történeti formáinak a változásához* című dolgozatai közvetlenül irodalomtörténeti érdekek. Az előbbi dolgozatban a RMKT XVII/3 kötete alapján 228 szerelmi dal, Pálóczi Horvát gyűjteményéből 66 dal, végül Kriza *Vadrózsáiból* 270 dal képviseli szerelmi dalköltészetünk XVI—XVII., XVIII. és XIX. századi metszetét. „Recens” párhuzamként Berze Nagy János baranyai népköltési gyűjteményéből (ennek anyagát századunk harmincas éveiben gyűjtötték össze) 202 dal szerepel. Küllös Imola 26 műfajt különít el anyagában, és ezek koronkénti százalékos megoszlását vizsgálja, ily módon dalköltészetünk történeti változásait mutatja be. Külön érdeme a dolgozatnak, hogy az általa meghatározott műfajokat pontosan definiálja, elsősorban annak alapján, hogy a dalokban a kommunikáció (egyszerűbb szóval a „beszédhelyzet”) hogyan módosul. Tanulmányának ez a része rendkívül logikus, a nemzetközi kutatásban is szinte társtalánul átgondolt. Lírai műfajelméletünk nélkülözhetetlen alapvetése ilyen módon képzelhető el.

Szemerkényi Ágnes szinte ugyanezt a módszert követte: 100—100 közmondást vett 1598-ból, 1713-ból, 1851-ből és 1966-ból, és az így kapott mintavétel alapján megkísérelte a magyar proverbsomok nyelvi megfogalmazásának történeti változásait ábrázolni. Elgondolása metodikailag ugyancsak messzeemenően érdekes, alighanem ilyen módon jutunk el a közmondás, szólás műfaji meghatározásához. Az ő tanulmányában is feltűnő a korszerű filológiai, kommunikációelméleti módszerek alkotó felhasználása.

Hoppál Mihály: *Az „igézés” hiedelmkör alkotóelemei* című dolgozatában voltaképpen nem leírást ad (ennek hiányát a néprajzi bírálók bizonyára hangoztatják is majd), inkább a hiedelmek szövegelemzésének módját mutatja be. Elgondolásában találkozunk a szemiotika, a gépi kivonat készítés és a tartalomelemzés (*content analysis*) több eljárása. Bizonyos mértékig még szöveg, hiedelem, szokás és cselekvés összefüggésével is foglalkozott. Úttörő dolgozata nemzetközi méretekben is számottevő, bár bizonyos területen tovább fejlesztendő lenne. Ha például több konkrét anyagot dolgozna fel, alkalmazható lenne nem kötött szövegek (irodalmi szövegek is!) elemzésére általában.

1969. szeptember 15-én került sor a kutatócsoport belső rendezvényeként „Az antropológiai strukturalizmus néhány kérdése” meg-

beszélésre, amelynek anyaga most a szervező Bodrogi Tibor jóvoltából több mint száz lapon, valóságos kis kötetben jelent meg. A jelen pillanatban ez a magyarországi strukturalizmus legterjedelmesebb tudományos publikációja. Hoppál Mihály a néprajzi strukturalizmus nemzetközi és magyar tudománytörténetét mutatja be. Talán kevésbé köztudott tény, hogy a magyar folklorisztikában már egy évtizede programatikusan megtörtént ilyen irányú téjakoződés, és nálunk alighanem először a folklorisztikában foglalkoztak a kommunikációelmélet vagy Lévi-Strauss nézeteinek a szövegfilológiában való alkalmazásával. Hoppál Mihály nagyjában pontosan idézi ennek az útnak állomásait. A közvetlen előadások a strukturalista társadalom-szerkezet, mítosz kutatás vizsgálatával foglalkoztak, kitértek a strukturalizmus elvi értékelésére is. A hozzászólásokból is közöl a kötet. Ezek (de az előadások is) egyenetlenek, elgondolásaikban is különböznek. Teljes félre-

értéstől indokolatlan lelkesedésig váltakoznak. Ezért nem is foglalták össze a megbeszélés eredményeit, az egyes különböző vélemények magukért beszélnek. Mintegy 300 tételes, nagy bibliográfia zárja a strukturalista összejövétel anyagát. Ez igen hasznos.

A kötet átlapozása után rendkívül jó benyomásunk marad. Úgy látszik, van ifjú, korszerű, módszeres magyar folklorisztika, és külön öröm, hogy egyszerre regisztrálhatjuk elméleti érdeklődését, valamint irodalomtörténeti jártasságát. A jelen dolgozatok esetében egyenesen imponáló az a bátorság, ahogy a fiatal folkloristák magyar irodalomtörténeti kérdéseket magas színvonalon tárgyalnak. Ezért ajánlhatjuk minden mozgékony elméjű irodalomtörténésznek: viszonzásul érdemes megismerkedni ennek a folklorisztikai iskolának eredményeivel.

Voigt Vilmos